

Två nya medlemmar av den svenska floran: engelskt björnbär och skuggbjörnbär

För omkring trettio år sedan kom åtskilliga björnbärsarter till Sverige från kontinenten med obarkat stormvirke. En del av dem har redan dött ut, andra kämpar vidare på den plats där fröna en gång grodde. I denna artikel redogör Alf Oredsson för två arter från England, vilka båda håller på att etablera sig på Falsterbohalvön. Det är engelskt björnbär *Rubus echinatus* och skuggbjörnbär *R. sciocharis*.

ALF OREDSSON

Utän kollegors argusögon står man sig slätt. Själv hade jag inte en tanke på att stigarna inom Frostavallens motionsområde kunde bjuda en batolog på annat än triviala skånska arter, och Höllviken föreställde jag mig som ett villasamhälle vilket som helst på den skånska slätten, alltså med armeniskt björnbär *Rubus armeniacus* som enda säkra art.

Båda arterna finns på två olika platser Frostavallen

Tord Holm har för vana att ta stärkande promenader på stigarna i trakten av Frostavallen i Höörs kommun i mellersta Skåne. En augustidag 1991 hejdas han av ett snår lågvuxet, mörkgrönt, ännu blommande björnbär. Det är en ny art för Skåne, skuggbjörnbär *Rubus sciocharis* (Oredsson 1992a).

Bara några meter därifrån lägger Tord märke till ett annat äkta björnbär. Det påminner om raspbjörnbär *R. radula*, men bladen är annorlunda. I den fuktiga lövskogen söder om stigen växer skogsbjörnbär *R. nessesis*. Fler björnbär är där inte.

Tord Holm har vandrat de flesta stigarna på Skid- och Friluftsförbundet karta över Frostavallen utan att hitta varken skuggbjörnbär eller

något som liknar raspbjörnbär på fler ställen. Bägge arterna står kvar där han upptäckte dem för tolv år sedan.

Höllviken

En septembermorgon 1996 stannar en bil på Steffensvägen 7A i Höllviken i Vellinge kommun, den sydvästligaste i Sverige. Ut kliver Erik Ljungstrand, Evastina Blomgren och Sven Bergqvist. De noterar praktkungsljus, rosenval, rotfibbla, armeniskt björnbär och en för dem okänd *Rubus*-art.

Fem år senare är Erik Ljungstrand tillbaka på samma plats i sällskap med mig och Göran Wendt. Det står nu ett hus på tomten, vilken i nordväst begränsas av skuggbjörnbär. Vi går in på Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens mark. Där står samma okända björnbär som beledsagar skuggbjörnbäret i Frostavallen!

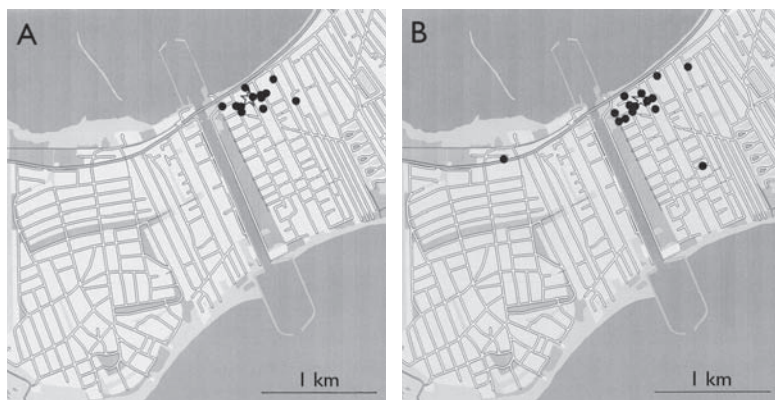
I hörnet av en villaträdgård mittför Höllvikstrandsvägen 4 får jag syn på rostbjörnbär *R. pedemontanus* (Oredsson 2001). Jag beslutar mig på stående fot för att kartlägga björnbären på hela Falsterbohalvön per cykel. Året efter var jag klar. Då hade jag inte hittat rostbjörnbär på fler ställen, men väl de två andra arterna.

Skuggbjörnbär är begränsat till ett solfjäderformat område med en radie av 300 m, vilket sträcker sig i öster till Trulsibrunnvägen 14, i norr till Ljungvägen 1 och Höllvikstrandsvägen 1A, i väster till en obebodd tomt vid Östra Fädriften–Boltensternsvägen.

Den andra arten växer lite varstans inom en halvcirkel åt nordväst med radien 200 m, i vilken korsningen Västra Fädriften–Boltensternsvägen utgör mittpunkt, liksom på fyra lokaler 400–1 250 m därifrån: Falsterbovägen; Anders Olsvägen 6B; Steffensvägen 35–Ljungvägen; väg 100 mittför Ljungeskolan.

Skuggbjörnbär (A) och engelskt björnbär (B) finns båda inom ett begränsat område i Höllviken.

Present distribution of *Rubus sciocharis* (A) and *R. echinatus* (B) at Höllviken, SW Skåne.

Övriga Sverige

I juli 1991 fann jag ett mindre, blommande bestånd av skuggbjörnbär i en ung björkskog på ön Lucerna utanför Västervik, där man på 1970-talet staplade massaved från Tyskland. Storbjörnbär *R. gratus* växer på samma ställe (Oredsson 1992b). Två år senare visade Gunnar Flygh mig årsskott av skuggbjörnbär på Vidöns industritipp i Hammarö kommun i Värmland, där liksom på Lucerna på bark. Läsare som inte bor alltför långt ifrån dessa platser kan väl försöka ta reda på hur det har gått för skuggbjörnbäret? Den andra arten finns, så vitt jag vet, inte på fler platser i Sverige än Frostavallen och Höllviken.

Hur känner man igen de nya arterna?

Rubus sciocharis

Eftersom skuggbjörnbär återfinns i Nordiske Brombær (Pedersen & Schou 1989) nöjer jag mig med de viktigaste karaktärerna: årsstam bågböjd–nedliggande, hårig; taggar raka, ganska korta; blad ovan håriga, under gröna; småblad 3–5; uddblad stort med hjärtlik bas, kortskaftat; blomställning utan körtelhår; kronblad vita, långa, ganska smala; ståndarknappar håriga.

Rubus echinatus

Enligt Pedersen & Schou finns det 53 äkta björnbär i Norden. Inget av dem stämmer med den nya arten. Det hjälper heller inte att gå

till Weber (1995), trots att verket innefattar 185 äkta björnbär från Centraleuropa. Vi får ta klivet över Engelska kanalen! I den senaste specialfloran (Edees & Newton 1988) redovisas 287 äkta björnbär från Storbritannien. Femtio av dem tillhör serie *Radulae* med vårt eget raspbjörnbär *R. radula* som typart. Det verkar lovande!

I nyckeln till serie *Radulae* väljer vi blommor rosa, årsstam hårig, foderblad utåtriktade–bakåtböjda, blomställningsaxel någorlunda rak och stannar inför uddbladets form. Är det äggrunt med långt utdragen spets kommer man till raspbjörnbär, är det i stället rombiskt blir det *R. echinatus* Lindley. Artens latinska namn, som den fick redan 1829, syftar på årsstammens beväpning med långa, raka taggar.

Edees & Newtons diagnostiska karaktärer för *R. echinatus*: Årsstam färad, hårig; blad fingrade; unga småblad filtade undertill; uddblad vanligen rombiskt, djupt sågat; blomställning bladig till toppen; blomställningsaxel hårig med många skaftade glandler av olika längd, dock inte längre än de raka hären; foderblad bakåtböjda med lång, ofta bladlik spets; kronblad rosa. Just så ser Frostavallens och Höllvikens okända björnbär ut. Jag har valt att kalla det *engelskt björnbär*.

Arternas utbredning i Europa

Rubus sciocharis

Skuggbjörnbär förekommer över hela Danmark, är allmänt på Fyn och i södra Jylland, liksom

Författaren demonstrerar engelskt björnbär för fjolårets guldpluppsmottagare, Erik Ljungstrand.

Foto: Göran Wendt.

The author and Erik Ljungstrand admire a stand of *Rubus echinatus* at Höllviken, SW Skåne.

i nordvästra Tyskland. Arten tunnar ut mot Nederländerna och Belgien, saknas i Frankrike (Sudre 1908–13), men återkommer i södra och mellersta England. Där är skuggbjörnbär traktvis vanligt, särskilt öster om London (Edees & Newton 1988). Vidare har arten, efter att ha vuxit som ogräs i plantskolor i Holstein, spridits söderut i Tyskland (Weber 1995).

Rubus echinatus

Engelskt björnbär är vanligt i södra och mellersta England, men sällsynt i Wales och västra England. Arten saknas i norra England och i Skottland. Under namnet *Rubus discerptus* P. J. Müll. har samma art samlats i nordvästra Frankrike (Alan Newton, muntl.).

Engelskt björnbär saknas i såväl Central-europa (Weber, muntl.) som Nederländerna (Bram van de Beek, muntl.), Belgien och Luxemburg (Herman Vannerom, muntl.).

Det är alltså endast i södra och mellersta England som skuggbjörnbär och engelskt björnbär överlappar – precis som i Frostavallen och Höllviken!

När kom de till Sverige?

I Storbritannien finns det hundratals olika arter av äkra björnbär. Det är inte rimligt att två

av dem skulle ha kommit tillsammans till två olika platser i Sverige vid två olika tillfällen. Så jag utgår ifrån att de har kommit med samma transport.

Storbjörnbär tycks ha tagit sig hit från Väst-tyskland med frön häftade vid bark (Oredsson 1992b). Jag föreställer mig att skuggbjörnbär och engelskt björnbär har kommit på samma sätt från England. Vilken hamn lasten i så fall lossades i har jag inte lyckats utröna, heller inte vart den sedan tog vägen.

En möjlighet är Annells sågverk i Höör, verksamt in på 1960-talet. ”Sågning av ekvirke utfördes bland annat åt Statens Järnvägar och till olika hamnarbete mm” (Höörs kommun 2003). Hämtades bark där för att jämna ut Frostavallens stigar och passade någon höllvikenbo på att ta med bark från Annells till sin egen täppa?

Frostavallen

På det ekonomiska kartbladet ”Hör” från 1917 finns en stig från Ullstorps skola som leder fram till ett hus. Stigen fortsätter numera som en del av Skåneleden i riktning mot Frostavallens hållplats, anlagd 1934. Om huset minner stengrundens, stubben av ett vårdträd, några humleslingor, ett par krusbärsbuskar samt snöbär *Symphoricarpos rivularis* i överflöd, en buske om vilken Weimarck & Weimarck (1985) skriver ”Odlad; länge kvarstående, ibland förvildad”.

Engelskt björnbär och skuggbjörnbär står bara några meter ifrån ruinen, fast på andra sidan stigen. Här finns också ett bestånd av parkslide *Fallopia japonica* var. *japonica*, en i Skåne före andra världskriget inte ofta odlad och ytterst sällan förvildad perenn (Torbjörn Tyler, muntl.). Om det växte där barken hämtades kan parkslidet ha kommit till Frostavallen samtidigt med björnbären. Turistanläggningens

Blad av skuggbjörnbär. Det är i skugga man brukar se tretaliga blad. I ljusare lägen är bladen ofta femtaliga och mindre. Pedersen & Schou (1989) visar fler bilder av arten. Foto: Göran Wendt.

Leaves of *Rubus sciocharis* growing in shady conditions often have only three leaflets instead of the usual five.

mest expansiva skede, under Nils Gussings tid som chef, var 1956–82 (Holm 1992).

I en tallplantering 4,1 km söder om Stoby kyrka upptäckte jag i mitten av 1950-talet ett litet bestånd av raspbjörnbär, flera mil ifrån närmaste kända lokal. När Göran Wendt och jag häromåret återvände till platsen var det som om raspbjörnbäret legat där på marken och väntat på oss i femtio år! Därför tror jag att Frostavallens exotiska björnbär kan ha varit på plats, utan att varken öka eller minska, betydligt längre än de dokumenterade tolv åren.

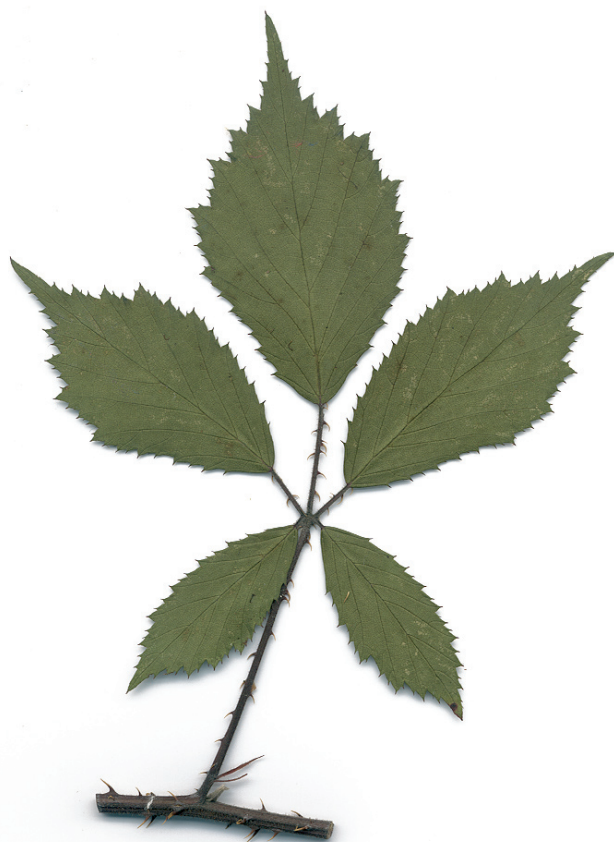
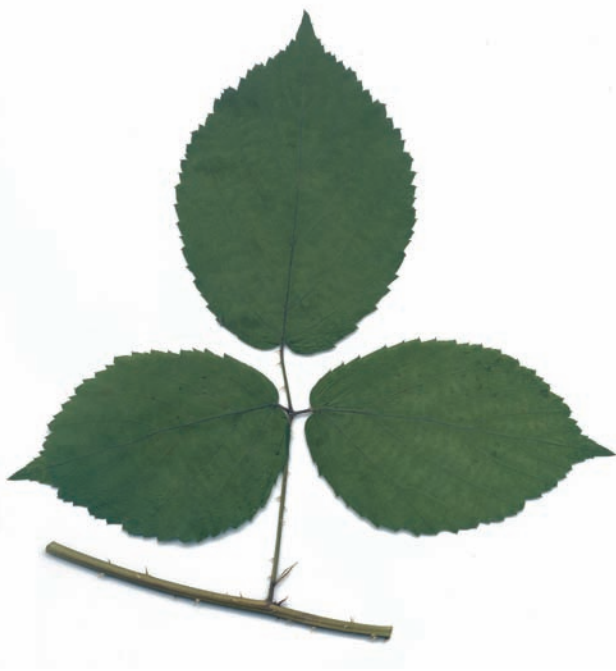
Höllviken

På Falsterbohalvön har rödblommigt rundbladsbjörnbär *Rubus vestitus* f. *vestitus* förmodligen spritts från en trädgård mellan Skanör och Falsterbo anlagd på 1930-talet (Oredsson 2003). Detta taxon förekommer inom en betydligt större yta än vad skuggbjörnbär och engelskt björnbär gör, så jag antar att dessa två arter introducerades på Falsterbohalvön senare.

Trolle Behnstedt drev Höllvikstrands pensjonat 1943–58. Hans dotter Jutta (muntl.) kan inte erinra sig några björnbär på tomten då. Anläggningen, som begränsas av Steffensvägen, Falsterbovägen och Höllvikstrandsvägen, ägs numera av Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.

Blad av engelskt björnbär. Förutom småbladens form och skarpa dubbeltandning kan man lägga märke att småbladens skaft möts i en punkt (fingrat blad). Närbild på blommorna finns i Holtan m.fl. (2003). Foto: Göran Wendt.

Leaf of *Rubus echinatus*.

De har låtit rensa marken från björnbärsris flera gånger de senaste åren.

Höllvikstrandsvägen 4, som gränsar till EFS:s tomt, är adressen till den fastighet som Mats Owe Holmgren köpte 1976 av Hermods tidigare rektor Carl J. Bökwall. Redan då fanns det björnbärsbuskar i trädgården. De har fått stå kvar och växa till sig, om än under uppsikt. Nu finns där tre arter: armeniskt björnbär, engelskt björnbär och skuggbjörnbär.

Tvärsöver Höllvikstrandsvägen står alltså rostbjörnbär, en art som är utbredd över stora delar av Europa inklusive England och Wales (Weber 1995). Även om dess enda kända lokal på Falsterbohalvön befinner sig i centrum för det engelska björnbärets och skuggbjörnbärets utbredning är jag inte säker på att rostbjörnbäret kommit dit tillsammans med dem.

Import av lövträvirke från Storbritannien

Går man igenom Skogsstatistisk Årsbok från starten 1951 till 1991 (Sveriges officiella statistik 1953–93) finner man ingen import av sågtimmer av barrträd från Storbritannien, men väl sex år med import av mindre mängder (mindre än 500 kubikmeter) lövträvirke.

Svåra stormar förhärjade södra och mellersta England 1952–53. Mellan Norfolk och Kent uppmättes vindhastigheter på 160 km/tim och i Lincolnshire 175 km/tim, troligen rekord för denna del av Storbritannien (Harley 2003). Det skulle kunna förklara Sveriges import av lövträvirke från Storbritannien 1954–55.

Nästa import ägde rum 1957–58. Södra och västra England hade drabbats av svåra stormar 1956. Däremot torde det lövträvirke som anlände till Sverige 1968–69, om det var stormfällt, ha kommit från de norra och västra delarna av Storbritannien. Där finns inte de aktuella björnbärsarterna.

The Great Storm fällde femton miljoner träd 1987. Året efter kulminerade den export av massaved till Sverige som 1986–91 uppgick till över 850 000 kubikmeter. Fast frön som kommit så sent torde varken hinna växa upp och bilda snår i Frostavallen 1991 eller spridas inom ett såpass stort område i Höllviken på sjutton år.

Kom skuggbjörnbär och engelskt björnbär som frö till Sverige med lövträd från England bör det ha varit 1954–58. Det stämmer med Gussings tid på Frostavallen och innebär att det mycket väl kan ha varit någon av de arterna Holmgren såg när han köpte Höllvikstrandsvägen 4.

Kommer de att klara sig?

Klimatet

Det är sju mil mellan Frostavallen och Höllviken, men inte vilka sju mil som helst. Det är fem mil till havet från Frostavallen både i öster och väster; Höllviken ligger på landsidan av Falsterbokanalerna. I Frostavallen står björnbären i en sluttning med bokskog 115 meter över havet; i Höllviken i ett villaområde 0–5 m ö.h. med väl tilltagna tomter, av vilka åtminstone de äldre har fått behålla karaktären av ljungmark med björk och äldre tallar.

Skillnaden i klimat blir avsevärd. Antalet solskenstimmar per år är 300 fler i Höllviken än i Frostavallen, nederbörden är 300 mm lägre och vegetationsperioden tre veckor längre (Atlas över Sverige 1953, 1965). Sådant betyder mycket för björnbär som är vana vid ett atlantiskt klimat.

Frostavallen

Även om de två björnbären har lyckats hålla sig kvar i Frostavallen i decennier, undrar jag hur det blir i framtiden. Den omgivande skogen med undervegetation trycker på, unga lövträd går in i den gamla trädgården och klimatet är inte det bästa. Jag är rädd att eventuella åtgärder för att bevara de exotiska björnbären i Frostavallen kommer att vara förgäves.

Höllviken

Liksom rundbladsbjörnbär verkar ha kommit till Skanör-Falsterbo för att stanna, tror jag att såväl skuggbjörnbär som engelskt björnbär har goda framtidsutsikter i Höllviken och Ljunghusen, förutsatt att vintrarna fortsätter att vara milda, att bebyggelsen inte förtäts för mycket och att de som bor där visar större intresse för att äta bär än för att bekämpa ris.

Antropokora förekomster

Det är inte bara på Falsterbohalvön som *Rubus echinatus* funnit sig väl tillrätta utanför det naturliga utbredningsområdet. På 1950-talet hämtades arten över från England till Godøy i västra Norge för fruktens skull. När växten hotade att ta över trädgården försökte man göra sig kvitt den. Resultat: flera bestånd av *R. echinatus* i terrängen 3 km bort (Holtan m.fl. 2003).

I de södra delarna av Australien och på Tasmanien har europeiska björnbär blivit så besvärliga att myndigheterna har gett ut handböcker med goda råd till boskapsfarmare vars marker invaderats. Den i särklass vanligaste arten är *R. anglocandicans* A. Newton (Evans & Weber 2003), medan *R. echinatus* nyligen har naturaliserats i Victoria (Rob Richardson, muntl.).

Citerad litteratur

- Atlas över Sverige 1953. 28: 28. Vegetationsperiodens längd; 30: 13–14. Nederbörd under året. – AB Kartografiska inst., Stockholm.
- Atlas över Sverige 1965. 34: 24. Antal solskenstimmar under året. – AB Kartografiska inst., Stockholm.
- Eedes, E. S. & Newton, A. 1988. Brambles of the British Isles. – Ray Society, London.
- Evans, K. J. & Weber, H. E. 2003. *Rubus anglocandicans* (Rosaceae) is the most widespread taxon of European blackberry in Australia. – Aust. Syst. Bot. 16: 527–537.
- Harley, T. A. 2003. The British Weather. Extreme weather events in Britain, organized by month. – Internet: <<http://www.personal.dundee.ac.uk/~taharley/britweather.htm>>.
- Holm, H. 1992. Vildmark blev Frostavallen. – Frostabygden 39: 32–35.
- Holtan, D., Grimstad, K. J. & Gaarder, G. 2003. Mørebjørnebær *Rubus echinatus* Lindley – ny art for Norge. – Blyttia 61: 148–150.
- Höørs kommun. 2003. Höørs kommuns bildtabas. Bild 471: Annells ångsåg. – Internet: <http://www.hoor.se>.
- Oredsson, A. 1992a. *Rubus polyanthemus* i Farhult! – Lunds Bot. Förening Medlemsblad 1992: 18.
- Oredsson, A. 1992b. Popule explorans – hjälp mig att hitta mer *Rubus gratus* i Sverige! – Svensk Bot. Tidskr. 86: 9–12.
- Oredsson, A. 2001. Ett björnbär blir vanligare – rostbjörnbär i flera nya landskap! – Svensk Bot. Tidskr. 95: 190–204.

- Oredsson, A. 2003. Den ena röd, den andra vit – rundbladsbjörnbär i Skåne. – Svensk Bot. Tidskr. 97: 67–73.
- Pedersen, A. & Schou, J. C. 1989. Nordiske Brombær. – AAU Reports 21. Bot. Inst., Aarhus Univ.
- Sudre, H. 1908–13. Rubi Europae. – Librairie des sciences naturelles, Léon Lhomme, Paris.
- Sveriges officiella statistik 1953–93. Skogsstatistisk årsbok 1951–91. – Skogsstyrelsen, Jönköping.
- Weber, H. E. 1995. *Rubus*. – I: Gustav Hegi. Illustrierte Flora von Mitteleuropa, 3:e uppl. IV: 2A. Parey, Berlin.
- Weimarck, H. & Weimarck, G. 1985. Atlas över Skånes flora. – Stockholm.

ABSTRACT

Två nya medlemmar av den svenska floran: engelskt björnbär och skuggbjörnbär. [Two new members of the Swedish flora: *Rubus echinatus* and *R. sciocharis*.] – Svensk Bot. Tidskr. 98: 232–237. Uppsala. ISSN 0039-646X.

Rubus echinatus and *R. sciocharis* are reported from two different parts of Skåne, southernmost Sweden. Outside Skåne, the southern part of England is the only place in Europe where both species occur. In the 1950s, seeds from the two species probably reached Sweden with unbarked hardwood timber felled by heavy storms in the UK. In the residential area of Höllviken on the Falsterbo peninsula in SW Skåne, both species are thriving, whereas they will probably soon die out at Frostavallen in C Skåne, where the climate is much less favourable

Alf Oredsson dispute-
rade 1973 i systematisk
botanik vid Lunds uni-
versitet på en avhand-
ling om björnbärens
utbredning i Sverige.
Då höll han ihop kryp-
björnbärens *Rubus* sect.
Corylifolii, nu vacklar
han. Förutom att delta i
debatten om rödlistan granskar Alf äkta björn-
bär *Rubus* sect. *Rubus* och dunörter *Epilobium* å
Skånes Flora.

Adress: Torupsgatan 1 G, 217 73 Malmö
E-post: alf.oredsson@bolina.hsb.se